
КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНЕ ПІДГРУНТЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Стаття присвячена створенню когнітивно-комунікативного підгрунття класифікації простого речення. На основі конкретних мовних прикладів доводиться, що це підгрунття може стати базою класифікації простого речення.

Ключові слова: просте речення, класифікація, предикація, думка, стан.

Жаборюк Е.А., Архіпова Н.П. Когнитивно-коммуникативная база классификации простого предложения. Статья посвящена созданию когнитивно-коммуникативной базы классификации простого предложения. На основе конкретных речевых примеров доказывається, что предлагаемая база может стать основой классификации простого предложения.

Ключевые слова: простое предложение, классификация, предикация, мысль, состояние.

Zhaboruke E.A., Arkhipova N.P. The cognitive-communicative basis for the classification of the simple sentence. The article is dedicated to creating the cognitive-communicative basis for the classification of the simple sentence. The relevance of this basis is proved with concrete language examples.

Key words: simple sentence, classification, predication, thought, state.

Проблема простого речення, як відомо, до цього часу залишається однією з найскладніших невирішених проблем сучасної лінгвістики. Невирішеною є і проблема його класифікації. Це виявляється, зокрема, в тому, що існуючі класифікації простого речення різняться між собою, акцентуючи увагу на різних аспектах речення.

Найчастіше класифікації простого речення є двоаспектними. У них беруться до уваги лише структурний та комунікативний аспекти речення які, до того ж, подаються роз'єднано. Це класифікації таких дослідників, як Н.О. Кобріна та інші, В.Л. Каушанська та інші, Е.Я. Мороховська, С.І. Потапенко та інші, А.К. Корсаков та інші [10, 209, 211; 9, 221, 224; 14, 234, 269; 15, 10; 21, 104, 109]. Що стосується семантичного аспекту речення, то йому приділяють увагу лише поодинокі дослідники, зокрема М.Я. Блох та О.М. Коваленко та інші [1, 251; 11, 104], хоча, як відомо, цей аспект знаходиться в центрі уваги

сучасного мовознавства. Це є певним фактом відставання теорії речення від сучасних лінгвістичних тенденцій.

Причиною існування цих та інших суперечностей у трактуванні речення вважаємо відсутність цілісної, філософськи обґрунтованої концепції речення, яка б могла стати базою для його класифікації. Створення такої концепції вже давно на часі, що, власне, й зумовлює **актуальність** нашої статті та є її основною **метою**.

Наш підхід до вирішення цієї проблеми є результатом переосмислення з позицій теорії Логіко-граматичної динаміки (О.А. Жаборюк) двох провідних філософських концепцій: бінарної діалектико-матеріалістичної концепції віддзеркалення світу (світ є матерія та її рух) та тернарної концепції побудови світу А.І. Уйомова (світ складається з субстанцій, властивостей та відношень).

Згідно з бінарною концепцією побудови світу, структура останнього визначається, як сукупність процесів; процес же являє собою матерію, що існує у часі та просторі, перебуваючи у постійному русі та перетікаючи з однієї форми в іншу. Це є онтологічним аспектом структури світу у нашій концепції. Що ж стосується логічного аспекту структури світу, то ним є **стан**. Під станом розумітимемо штучно при-зупинений та певним чином переломлений у свідомості людини процес об'єктивної дійсності [5, 50]. Це корелює з традиційним визначенням мислення у психології як процесу моделювання систематичних відношень об'єктивної дійсності свідомістю людини [22].

Згідно з теорією Логіко-граматичної динаміки (Л-ГД), стан, який умовно прирівнюється до мислення, має дві основні форми існування – предикативність та предикацію [2, 5]. Ці дві форми стану (мислення) відрізняються між собою способом віддзеркалення процесів об'єктивної дійсності. У випадку предикативності призупинений процес сприймається як цілісна сутність і оброблюється свідомістю на рівні психосоматики. У випадку предикації, процес об'єктивної дійсності переломлюється дискретно. Предикація – це бінарна структура, яка складається з концепту субстанціальності, мислимого як суб'єкт думки, та концепту буття – специфічного існування субстанціального концепту-суб'єкту думки, який мислиться як предикат думки. Із цього випливає, що структура предикації є не просто відбитком процесу, вона є логічною формулою останнього. У цій формулі концепти субстанціальності та буття корелюють з онтологічним аспектом нашої концепції, а їх логічна категоризація як суб'єкту та предикату думки – з логічним аспектом концепції (характером усвідомлення об'єктивної дійсності людиною).

Як переконливо доведено у теорії Л-ГД, структура предикації є „носієм конкретної елементарної думки”, тобто ядра думки [3, 40]. Поняття структури предикації як носія конкретної думки лежить у основі запропонованого у теорії Л-ГД визначення речення, як *групи слів або слова, які містять або імплікують первинну структуру предикації, і слугують для вираження конкретної думки* [4, 189]. З цього визначення випливає, що структура предикації є ядром речення.

Окрім концептуалізації та логічної категоризації, процес дискретного усвідомлення об'єктивної дійсності, тобто процес формування думки (предикація), передбачає ще й інші аспекти. У процесі усвідомлення, специфіка буття суб'єкту думки (субстанціонального концепту) може певним чином модифікуватися, у залежності від того, на якому аспекті існування останнього фіксується увага людини. Відповідно до цього, модифікується і ядро думки – структура предикації, інакше кажучи, ці модифікації відбуваються за рахунок предиката думки. Характер цих модифікацій можна виявити, спираючись на тернарну концепцію А.І. Уйомова, яка передбачає існування світу у трьох іпостасях – субстанції, властивості та відношення [17, 3; 19, 117].

Виходячи з цієї теорії, концепт субстанціональності-суб'єкт думки може мислитися як існуючий у часі та просторі самостійно, або ж у зв'язку з іншим(и) субстанціональним(и) концептом(ами). Перший тип логіко-мовної структури предикації можна умовно назвати **предикацією-невідношенням**, а другий тип – **предикацією-відношенням**.

Зважаючи на те, що предикація-невідношення передбачає усвідомлення певної **властивості** або субстанціонального концепту-суб'єкту думки, або його буття, її можна умовно назвати **предикацією-властивістю**.

Кожна з вищеназваних модифікацій логіко-мовної структури предикації (предикація-властивість та предикація-відношення) має свої різновиди.

Різновидами предикації-властивості, як було вже вказано вище, є **предикація-властивість суб'єкта** та **предикація-властивість буття**. При предикації-властивості суб'єкта субстанціональний концепт-суб'єкт думки виступає як такий, що існує у часі та просторі як носій певної ознаки, у той час як при предикації-властивості буття акцент робиться на специфічному існуванні суб'єкта думки у часі та просторі.

Підвидами предикації-відношення є **об'єктні** та **локативні** відношення. Під об'єктними відношеннями ми розуміємо відношення

між двома (або більше) субстанціальними концептами. Включення локативних характеристик у предикацію-відношення є певною мірою умовним. Локативний компонент, безперечно, не є субстанцією, однак питання про його приналежність до властивостей або відношень залишається відкритим. Ми вважаємо локативні характеристики відношеннями, оскільки такої думки дотримуються окремі лінгвісти, зокрема В.Ю. Копров, Л. Брінтон та інші [12, 139; 13, 61; 20, 184].

Як ми вже вказували вище, структура предикації є носієм ядра думки, із чого випливає, що ці модифікації структури предикації є нічим іншим як модифікаціями ядра думки, певними кроками у напрямку конкретизації останнього.

Окрім вищеописаних базових типів ядра думки аналіз фактичного матеріалу засвідчив ще й існування перехідних типів – типів, віднесення яких до певного базового типу є проблематичним. З огляду на це, ми відкриваємо другий план класифікації базових типів ядра думки (графічно ми позначили його пунктиром).

Окрім перехідних випадків, були виявлені ще й складні (симбіотичні) типи, утворені у результаті певних мисленневих операцій з базовими типами думок. Ці типи у нашій класифікації відносяться до другого рівня мисленневої абстракції (базові типи – перший рівень мисленневої абстракції).

Наявність *перехідних* типів цілком вписується у нашу філософську концепцію речення, оскільки матерія, перетікаючи із однієї форми в іншу, може набувати не лише чітко окреслених форм, а й перехідних, розмитих. Мова як різновид матерії теж не є винятком. Ця особливість мови не пройшла й повз увагу А.І. Уйомова, згідно з яким у природній мові “немає неперехідних меж між речами, властивостями та відношеннями” [18, 85]. Аналіз мовного матеріалу дозволив виділити чотири перехідних типи з шести теоретично можливих. Це типи перехідні між *об’єктною* та *локативною предикацією*, між *об’єктною предикацією* та *предикацією-властивістю суб’єкта*, між *об’єктною предикацією* та *предикацією-властивістю буття*, а також між *локативною предикацією* та *предикацією-властивістю суб’єкта*. Ці типи будуть проілюстровані мовними прикладами нижче.

Наявність *складних (симбіотичних)* утворень (випадків другого рівня мисленневої абстракції) теж не суперечить нашій філософській концепції. Ці типи ядра думки були утворені у результаті абстракції мислення від мовного матеріалу та переробки останнього. З огляду на

надзвичайну складність цього рівня, ми окреслюємо його лише контурно. Цей рівень, на наш погляд, потребує доопрацювання.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив виділити три основних складних типи ядра думки – ускладнена предикація (суб'єкт+ускладнений предикат), змішана предикація (суб'єкт+змішаний предикат) та структура предикації з непрозорою деривацією.

Специфіка **ускладненої** предикації полягає у тому, що базовий тип ядра думки ускладнюється мовцем додатковим відношенням – оцінним чи аспектуальним, що створює підстави для введення у базову структуру предикації дієслова у особовій формі, яке узгоджується з суб'єктом думки в особі та числі. При цьому, предикат базового типу ядра думки, а точніше його головний компонент – дієслово, проходить вторинну обробку мисленням у бік до субстанціалізації. У результаті цього утворюється якісно новий дієслівно-субстанціальний концепт, онтологічною основою якого є суто мовна дійсність (дієслово). У реченні цей концепт вербалізується за допомогою інфінітива або герундія і виступає об'єктним комплементом другого порядку ($C_{оп}$). Ускладнену предикацію можна представити за допомогою наступної формули:

$$S+P[RC_{оп}(P_{базовий})], \quad (1)$$

де S – субстанціальний концепт-суб'єкт думки, P – концепт буття-предикат думки, R – відношення між суб'єктом думки та об'єктним комплементом другого порядку, а $C_{оп}$ – дієслівно-субстанціальний концепт – об'єктний комплемент другого порядку, а $P_{базовий}$ – переосмислений предикат базового типу ядра думки.

Що стосується **змішаної** предикації, то цей тип ядра думки є результатом мисленнєвої операції з двома базовими типами думок, яка полягає у злитті цих думок в одну. Формулою цього типу ядра думки є:

$$S+P[(P_{базовий})+(P_{базовий})], \quad (2)$$

де S – субстанціальний концепт-суб'єкт думки, P – концепт буття-предикат думки, а $P_{базовий}$ – предикат базового типу структури предикації.

Що ж до предикації з **непрозорою деривацією**, то цей тип структури предикації, як і два попередніх, виник у результаті оброблення мисленням базових типів думок. Однак, оскільки це оброблення відбувалося протягом тривалого часу у процесі історичного розвитку лю-

дини, його шляхи не піддаються відтворенню. До цього типу належать речення з т.зв. “*ввідним it*” та “*екзистенційним there*”. Спробу вирішити проблему цих речень знаходимо у статтях О.А. Жаборюк [6; 7].

Спираючись на створене нами когнітивно-комунікативне підґрунтя та на аналіз мовного матеріалу, можна представити модифікації ядра думки графічно (Див. Схему 1).

Як бачимо зі схеми, класифікація ядра думки (структури предикації) складається з двох рівнів – базового (абстракції першого порядку) та складного (абстракції другого порядку). Межа між цими двома рівнями позначена розривом.

Перший (базовий) рівень поділяється на два плани. На першому, основному плані (він на схемі позначений суцільною лінією) представлені базові типи ядра думки, а на другому (на схемі він позначений пунктиром) – перехідні типи.

Аналіз мовного матеріалу засвідчив, що кожному типові ядра думки-структури предикації відповідає певна вербальна модель, що добре простежується на конкретних прикладах. Проілюструємо кожен тип вербальною моделлю та прокоментуємо його (номер прикладу відповідає типу структури предикації у схемі, підмет підкреслений, присудок виділений жирним шрифтом):

I. Перший (базовий) рівень

Перший план:

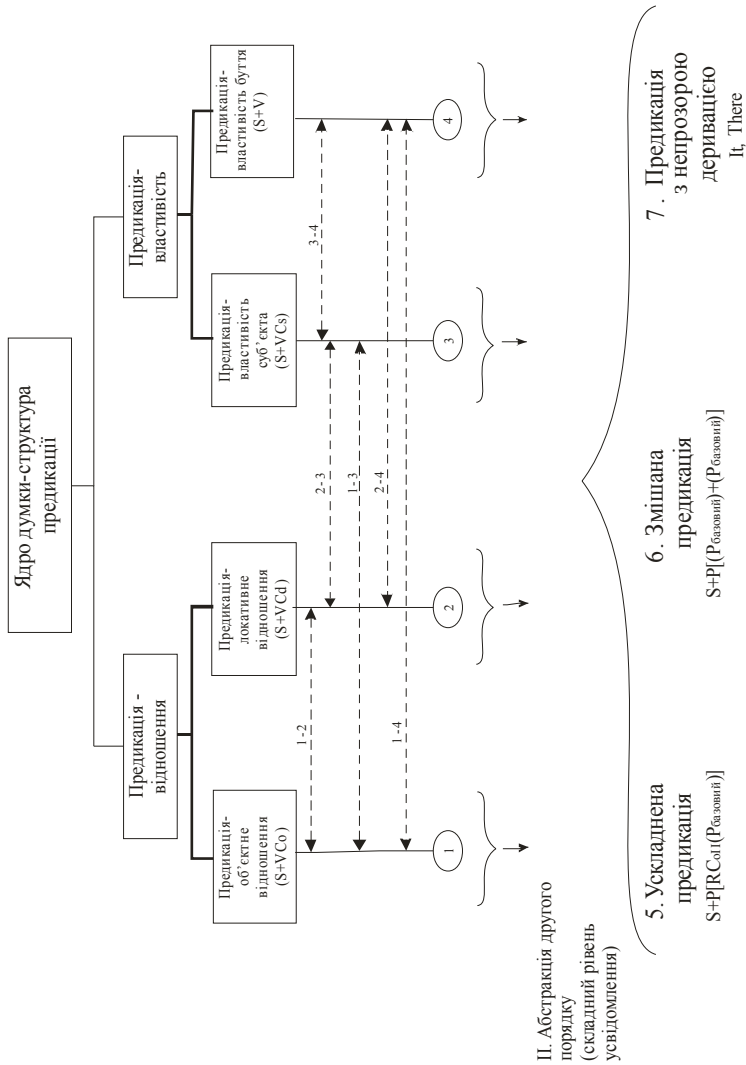
1. *She didn't answer my question* (25, 40).

У цьому реченні концепт субстанціальності-суб'єкт думки представлений підметом (S), вираженим займенником *She*. Специфіка існування суб'єкту думки (предикат думки) – це певне відношення з іншим субстанціальним концептом – об'єктним завершувачем думки. На рівні речення ці компоненти предикату думки (відношення та об'єктний завершувач) виражаються дієсловом *didn't answer* та об'єктним комплементом (іменникова фраза *my question*) відповідно. Звідси випливає, що моделлю присудка (P) є поєднання дієслова (V) та об'єктного комплементу (Co), тобто VCo, а моделлю речення загалом – S+P[VCo].

2. *And last summer, Dumbledore walked through that front door...* (27, 42).

З огляду на умовне віднесення локативної предикації до предикації-відношення, ми не будемо аналізувати приклади цього типу ядра думки.

I. Абстракція першого порядку
(базовий рівень усвідомлення)

Схема 1. Когнітивно-комунікативне підґрунтя класифікації простого речення

3. *The way to the top was easy after that* (24, 30).

Концепт субстанціальності-суб'єкт думки представлений підметом (S), вираженим іменниковою фразою *the way to the top*. Суб'єкт думки мислиться як такий, що існує у часі та просторі як носій певної властивості. Отже, предикат думки включає у себе існування суб'єкта думки (дієслово-зв'язка *was*) та його властивість, представлену суб'єктним завершувачем думки (прикметник *easy*). Таким чином, моделлю присудка (P) цього речення буде поєднання дієслова-зв'язки (V_{link}) та суб'єктного комплементу (Cs), а моделлю речення загалом – $S+P[V_{link} Cs]$.

4. *Dudley whimpered* (28, 45).

У цьому реченні концепт субстанціальності-суб'єкт думки представлений підметом (S), вираженим іменником *Dudley*. Суб'єкт думки мислиться як носій певного специфічного буття. Таким чином, предикат думки-присудок (P) включає у себе ідею специфічного існування суб'єкту думки, вербалізовану за допомогою дієслова (V) *whimpered*. Отже, це речення побудоване за моделлю $S+P[V]$.

З огляду на їх вербальну репрезентацію, два вищенаведених типи ядра думки – предикацію-властивість суб'єкта та предикацію-властивість буття – можна називати *іменною* та *дієслівною* предикацією, відповідно.

Другий план:

Перехідні типи, виявлені у результаті аналізу фактичного матеріалу, вербалізуються наступним чином:

1-2. *He turned to Ralph* (24, 50).

Цей приклад допускає подвійне трактування, його можна віднести як до об'єктної, так і до локативної предикації. З огляду на це, ми відносимо його до перехідних випадків між об'єктною та локативною предикацією

1-3. 1) *Ralph was faintly interested* (24, 8);

2) A pale boy with a pointed face and white-blond hair, *Draco* greatly *resembled his father* (28, 91).

З вищенаведених прикладів неясно, який саме тип предикації лежить у їх основі – об'єктна чи іменна предикація. Отже, ми трактуємо ці випадки як перехідні між об'єктною та іменною предикацією.

1-4. “*My Lord, I have heard differently*” (27, 11).

Структура предикації, що лежить у основі цього речення є розмитою і може розглядатися як об'єктна або як дієслівна предикація.

З огляду на можливість подвійного трактування, ці випадки вважаємо перехідними між об'єктною та дієслівною предикацією.

2-3. *His pressure was on the low edge of normal (...)* (26, 60).

В основі цього речення також лежить розмита структура предикації, яку можна розглядати як локативну або іменну. Отже, ці випадки відносимо до перехідних між локативною та іменною предикацією.

II. Другий (складний) рівень

5. *Then I decided to do some detective work* (25, 40).

У цьому реченні концепт субстанціальності-суб'єкт думки представлений підметом (S), вираженим займенником *I*. Специфіка існування суб'єкта думки (предикат думки) – це відношення суб'єкта думки (дієслово *decided*) до дієслівно-субстанціального концепту, утвореного на базі об'єктного типу предикації. Цей концепт вербалізується за допомогою інфінітивної фрази *to do some detective work* і виступає об'єктним завершувачем думки абстракції другого порядку. Отже, моделлю цього речення буде $S+P[VC_{ol}(V_{inf}C_{ol})]$, де S – суб'єкт думки-підмет, P – предикат думки-присудок, V – дієслово у особовій формі, C_{ol} – об'єктний комплемент другого порядку, V_{inf} – дієслово у формі інфінітива, а C_{ol} – об'єктний комплемент першого порядку.

6. *A large wooden trunk stood open at the foot of his bed, revealing a cauldron, broomstick, black robes and assorted spellbooks* (28, 21).

У основі цього речення лежать два базових типи структури предикації – дієслівна та іменна предикація. Концепт субстанціальності-суб'єкт думки представлений підметом (S), який виражений іменником *trunk*. З одного боку, суб'єкт думки мислиться як носій специфічного буття, а, з другого як такий, що існує як носій певної властивості. Таким чином, предикат думки-присудок (P) включає у себе як властивість буття, виражену дієсловом (V) *stood*, так і властивість суб'єкта, виражену прикметником *open*, який виступає суб'єктним завершувачем думки (Cs). Отже, моделлю цього речення буде $S+P[V+C_s]$, де S – суб'єкт думки-підмет, P – предикат думки-присудок, V – дієслово, а C_s – суб'єктний комплемент. Слід відзначити, що на подвійну, змішану природу присудка у подібних реченнях вказують і окремі лінгвісти, зокрема Б.О. Ільш, Г.Г. Почепцов, Н.О. Кобріна та інші, які називають цей тип присудка подвійним (Double Predicate) [8, 208; 16, 227; 10, 168].

7. 1) *It's fine to see you up and yourself again, sir!* (29, 18);

2) *There is a pump round the corner of the yard* (23, 41).

Цей тип структури предикації ми лише ілюструємо прикладами, оскільки, на наш погляд, ці речення потребують подальшого дослідження.

Як бачимо з аналізу прикладів, простежується чітка кореляція між базовими типами ядер думок та певним типом мовної структури предикації, що дає підставу вважати запропоновану нами схему ядерних типів предикації когнітивно-комунікативною базою для розбудови класифікації простого речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка: Учебник. – 4-е изд., испр. – М.: Высш. школа, 2003. – 423 с.
2. Жаборюк І.А., Жаборюк О.А. Проблема психогенези кризь призму теорії логіко-граматичної динаміки // Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: Зб. – Вип. 12. – О.: Міжнар. гуманітар. ун-т, 2008. – С. 5-15.
3. Жаборюк О. А. До питання про філософські аспекти мовознавства // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. – № 1. – К., 2006. – С. 39-43.
4. Жаборюк О.А. Категорія стану в сучасній англійській мові та індоєвропейський синтаксичний процес. Теоретичні аспекти. – Одеса: Маяк: РІНО, 1998. – 208 с.
5. Жаборюк О.А. Категорія стану у контексті взаємодії між мисленням та мовою (на матеріалі англійської мови) // Вісник Харківського університету ім. В.Н. Каразіна. – № 635. – Харків.: Константа, 2004. – С. 44-52.
6. Жаборюк О. А. Про мовний та логічний аспекти предикації (на матеріалі англійської мови) // Мовознавство: Науково-теоретичний журнал. – № 1. – К., 2000. – С. 69-74.
7. Жаборюк О. А. Проблема «вставного it» в сучасній англійській мові // Мова. Науково-теоретичний часопис. – Вип.7. – Одеса: Астропринт, 2002. – С.78-81.
8. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка. – Л.: Просвещение, Лен.отд., 1971. – 366 с.
9. Каушанская В.Л., Ковнер Р.Л. и др. Грамматика английского языка (на англ. яз). – М.: Страт, 2000. – 318 с.
10. Кобрина Н.А., Корнеева Е.А. и др. Грамматика английского языка: морфология, синтаксис: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов и ун-тов. – СПб.: Изд. „Союз”, 2004. – 496 с.
11. Коваленко А.М., Павлов В.В. Теоретичні основи граматики сучасної англійської мови. – Суми.: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 148 с.
12. Копров В.Ю. Аспекты описания семантико-структурного устройства предложения / В.Ю. Копров // Мир русского слова и русское слово в мире: Материалы XI Конгресса МАПРЯЛ. Варна, 17-23 сентября 2007 г. Т. 1. Новое в семантико-структурном описании современного русского языка. Речевая деятельность: современные аспекты исследования. – Sofia: Heron Press, 2007. – С. 134-141.
13. Копров В.Ю. Сопоставительная типология предложения. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2000. – 192 с.

14. Мореховская Э.Я. Основы английской грамматики. – М.: Высш. школа, 1984. – 288 с.
15. Потапенко С.І., Харитонов І.К. Сучасний англійський синтаксис. Теорія і практика: Практич. посіб. для студ. ф-тів інозем. мов. вузів – Ніжин: Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, 2003. – 106 с.
16. Почепцов Г.Г. Предложение // Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высш. школа, 1981. – С. 164–185.
17. Уемов А.И. Вещи, свойства и отношения. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – 183 с.
18. Уемов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
19. Цофнас А.Ю. Философия. Ч.1. Предмет философии. Онтология: учеб.-справ. пособие. – Одесса.: Наука и техника, 2009. – 196 с.
20. Brinton L.J. The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction. – Amsterdam: John Benjamins B.V., 2000. – 335 p
21. Korsakov A.K., Korsakov A.A., Korsakov A.I.K. Theoretical Foundations of Modern English Grammar. Part I. Syntax. – Manuscript. – Odessa University, 1982. – 324 p.
22. Психологический словарь / под.ред. И.М. Кондакова, 2000 // <http://vocabulary.ru/dictionary/478/>
23. Cookson C. The Man Who Cried. – London: Book Club Associates, 1979. – 279 p.
24. Golding W. Lord of the Flies. – СПб.: Антология КАРО, 2008. – 256 с.
25. Haddon M. The Curious Incident of the Dog in the Night Time. – London: Jonathan Cape Ltd., 2003. – 224 p.
26. Richards E. Fugitive. – Richmond: MIRA Books, 1999. – 299 p.
27. Rowling J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. – London: Bloomsbury, 2007. – 608 p.
28. Rowling J.K. Harry Potter and the Goblet of Fire. – London: Bloomsbury, 2000. – 640 p.
29. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings: The Fellowship of the Ring. – Book 2. – Volume 1. – М.: Айрис Пресс, 2002. – 224 с.